Пам’яті Василя Земляка

Поїхати до Ялти! Не влітку, не для купання в морі, а ранньої-переранньої весни, коли щойно зацвітає мигдаль і коли мовби для вас лунає крізь безнадію минулих літ сумний голос Антона Павловича Чехова: "Когда же в Ялту? Здесь уже пахнет весной. На набережной торгуют цветами, в Мисхоре видели перелетных гусей, в садах кричат птички… Буду ожидать вашего приезда с нетерпением. Буду день и ночь сидеть на пристани и ожидать парохода с вами.

…Приезжайте, сделайте такую милость!"

Немає Чехова.

І Марієтти Шагінян немає, і Сергія Смирнова, і Тихона Сьомушкіна, з якими фотографувалися ми тої весни на східцях ялтинського Будинку творчості, і тепер той знімок лежить десь у чорному конверті, і яскраве кримське сонце на знімку, і білі колони Будинку творчості, і ми горнемося до мудрої "Шагінянші", а скільки нас зосталося живих?

Та це буде згодом, а тим часом ми ще тільки їхали до Ялти, щоб застати там ранню весну, вклонитися Чехову, посидіти місяць-другий в літфондівському Будинку творчості і, може, щось написати.

Ми — це Василь, Микола і я, давні друзі, поєднані спільною долею, війною, літературою і Києвом, їхати вирішили поїздом до Сімферополя, а далі — на таксі, бо пароплавом до Ялти в такий час не доберешся (Дніпро ще під кригою), літаками Василь не користався (так само, як метро, трамваєм і тролейбусом), автобусом не хотілося нікому. Отож поїзд. Щоб у дорозі ніхто

нам не заважав вести свої професійні розмови, я купив чотири квитки, тобто ціле купе м’якого вагона, ми спакували свої валізи, взяли чималий запас паперу, розпрощалися з рідними — і гайда!

Коли я показав вагонній провідниці наші квитки, вона повертіла їх у руках, глянула знизу вгору на трьох нас по черзі (ми всі виявилися набагато вищі за неї), тоді спитала досить занудливим голосом:

— А де четвертий?

Квитки були в мене, а дивилася тепер провідниця тільки на Василя. Нічого дивного. Ми вже звикли, що Василь, хоч де б він був, хоч у якому добірному, вишуканому товаристві, збирає завжди найбільше поглядів, захватів, зітхань і розчулень. Так колись у візантійських храмах над найбарвистішими зображеннями ангелів і архангелів, богородиць і апостолів, дів-мироносиць, великомучеників, над усім воїнством земним і небесним завжди неподільно, всевладно і всемогутньо панувало зображення Пантократора під найвищим склепінням, у красі й величі. Василь навіть зовнішністю своєю нагадував візантійського Пантократора: могутніми ударами тесана голова, чорна лев’яча грива, проткана, ніби срібним дротом, сивизною; величезні сині очі, повні мудрого смутку і неземної печалі, і на поєднання непоєднуваного — різьблені соковиті уста, спраглі життя, радощів, надій.

Чи ж мали ми дивуватися, що провідниця нашого вагона лиш ковзнула поглядом по мені й Миколі, а тоді вся її увага зосередилася тільки на Василеві? Але не зачарованістю світився погляд провідниці. Справді, жінки закохувалися в Василя одразу, зльоту, ніби кинуті до нього незримою вибуховою хвилею ніжності й самозабуття, та все то були жінки високі на зріст, щедрі добротою, наділені особливою чутливістю,

яка помагала їм угадати, яка лагідна і лінива душа у Василя і як охоче може вона приймати добровільні й чесні дари. Провідниця ж нашого вагона була маленька. А маленькі жінки не захоплюються і не закохуються з першого погляду. Вони занадто заклопотані проблемами статі і намаганням будь-що відплатити природі й світові за те, що відміряно їм усього набагато менше, ніж іншим. Може, тому маленькі жінки часто ставали імператрицями, королевами, славетними фаворитками, великими авантюристками. Досить лиш згадати Катерину Другу, Роксолану, мадам Помпадур, афінську гетеру Таїс, міжнародну шпигунку Мату Харі. Ясна річ, вагонна провідниця не Катерина Друга і не Мата Харі, та кров тобі може попсувати аж он як, бо дорога далека, з вагона не вистрибнеш, а влада в провідниці неабияка.

— Четвертий де? — тепер звертаючись тільки до Василя, бгаючи злі губи, перепитала провідниця.

Найнетерплячіший з нас Микола одразу спалахнув і хотів відповісти щось різке, може, й глумливе, але Василь обережно доторкнувся до його плеча і, виграючи своїм рокітливим-воркітливим голосом, сказав провідниці:

— Голубонько, четвертий — це-е… знаєте, хто?

— А хто ж? — норовисто смикнулася та головою, і стало видно її жилаву шию, що в молодих жінок ніколи не віщує добра.

— Ми не можемо вам достоту розповісти про цього товариша, — загадково усміхнувся Василь. — Але ви самі його побачите.

— То де ж він, де? — доскіпувалася провідниця.

— Він уже там, — показав Василь на вагон.

— Та я нікого ще не впускала!

— Його не треба впускати — він сам опиняється там, де йому треба, — поважно пояснив Василь, не пояснюючи цим, власне, нічого. Тоді несподівано запропонував нам:

— Зрештою, може, покуримо трохи? А може, хай їде сам четвертий, а ми вернемося додому?

Спантеличена провідниця тільки провела нас поглядом, ще раз перелічуючи, поки ми входили до вагона, але вже мовчала.

Зате заговорив у купе Микола.

— Що ти навигадував! — гримнув він на Василя. — Нащо оці байки про четвертого! Тобі потрібен зайвий клопіт?

— Миколю, — посвітив його дитячим усміхом Василь, — коли людині хочеться щось почути, то чому б і не сказати їй те чи те?

Я спробував заспокоїти Миколу:

— Всядемось, рушимо, вона й забуде про все.

— Про що ти кажеш! — напав тепер на мене Микола. — Побачиш, якої вона заспіває!

— Зрештою, Миколю, — займаючи п’ятнадцяте місце, заявив Василь, — ти побачиш, що це гарна людина.

— У тебе всі гарні! — кинув Микола.

Ми з Василем виявилися нікчемними психологами. Провідниця стала обходити купе, збирати квитки і гроші за постіль, дійшла й до нас, стала мовчки в дверях, я подав їй чотири картонні чотирикутнички і чотири карбованці, вона запхнула в тісну кишеньку службової своєї сумки один квиток, другий, третій, четвертий тримала в пучках і перебігала по наших обличчях швидким поглядом.

— Хто займає шістнадцяте місце?

Запитання ні до кого. Бо в Миколи тринадцяте, у мене чотирнадцяте (верхня полиця, щоб не так било мені в поранену спину), у Василя п’ятнадцяте, а шістнадцяте?

Василь узяв ту руку провідниці, що була з квиточком, і делікатно попровадив її до кишеньки з номером 16.

— Голубонько, — ласкаво мовив він, — там якраз отой товариш, про якого ви чули.

— Чула, чула! Нічого я не чула! — Провідниця майже вирвалася з м’яких Василевих рук. — Бригадира покличу, коли ви такі! Ми тут не допустимо!..

Ми мовчали. Микола зачинив двері купе.

— То що будемо робити? — пограв він жовнами.

— Миколю, — сказав Василь, — не треба нервуватися. Ти гарний чоловік, нащо тобі це?

— Що будемо робити, я питаю! — майже крикнув Микола. — Вона ж тепер не відчепиться до самого Сімферополя! Дихнути не дасть.

Я вирішив, що треба якось втручатися.

— Микола має слушність, — звернувся я до Василя. — Ця жінка не дасть нам спокою. Давайте щось вигадаємо, щоб вона заспокоїлася. Скажемо їй, що з нами їде… Ну, от для прикладу… У всіх у нас прізвища починаються на "З". Нас троє. Давайте четвертого так і назвемо: Три Зе. Товариш Тризе. З нами їде товариш Тризе. Де він? Десь ходить по вагонах, бо в нього особлива місія. Може, він з якихось контрольних органів чи там звідки.

— В цьому щось є, — заявив Микола. А Василь підняв палець і промовив з урочистою повільністю:

— Три-зе… Зрештою, а чому б справді ми не могли проїхатися отак аж до самої Ялти з товаришем Тризе? Павле, ти б не поклав на шістнадцяте місце отой свій кейз із чистим папером?

— Чом би й не покласти? — згодився я.

— Та коли є чоловік, то він повинен мати якусь біографію, — роздумливо вів далі Василь. — Миколю, ти б міг знайти якесь слівце для товариша Тризе?

— Про що ти говориш! — скипів Микола, який не терпів жодного примусу.

Я знав, що Микола перший розпочне цю нашу гру, але без тиску зовні, а залежно від обставин, коли самі собою створяться умови для вільної імпровізації, веселої вигадки, невинної містифікації. Скільки вже було таких випадків! У Казахстані під час декади нашої літератури Микола, попередивши всіх учасників декади, крім одного, розпочав саме

при тому невтаємниченому чоловікові розмову то з одним, то з іншим про те, як той освоюватиме подаровану йому ділянку.

— Яку ділянку? Ким подаровану? — сполошився невтаємничений чоловік.

— А ти не знаєш? — здивувався Микола. — Всім учасникам декади уряд Казахстану подарував дачні ділянки в Боровому на озері Балхаш.

— Я вперше про це чую! — вигукнув той.

— Де ж ти був? — насмішкувато кинув Микола. — Вже все розподілено. Тепер іди в уряд, проси для себе. Може, й дадуть…

Той, звичайно, пішов і немало подивував казахських товаришів своїм наївним нахабством.

У Москві під час одного з письменницьких з’їздів Микола весело познущався ще з одного нашого товариша, страшенно охочого до орденів, премій, відзнак і всіляких почестей. Ми обідали з Миколою в ресторані готелю "Москва", коли підійшов той наш товариш.

— Біля вас не зайнято, хлопці? — спитав він.

— Сідай, — підсунув йому стільця Микола.

— А що ви їсте? — ще й не сівши, зазирнув той до наших тарілок.

— Черепаховий суп, — не кліпнувши оком, збрехав Микола.

— Та ну! Де ж він тут узявся?

— Для делегатів з’їзду привезли з Куби.

— Дорогий?

— А ти ж думав!

— Ну, я супу не їм, мені лікарі заборонили. Я котлетку та й боржомчик.

Микола лукаво підморгнув мені, штовхнув мене для певності під столом ногою, з удаваною стурбованістю спитав:

— Слухай, Павле, як же ти того чорта везтимеш додому?

— Кого? Що? — заздрісно підстрибнув наш сусід. — Що ви тут дістали, хлопці?

Ми з Миколою ні про що не домовлялися, але треба було підтримувати товариша, і я, не роздумуючи, бовкнув:

— Та-а, дрібниця! Срібний самовар на три відра!

— Срібний? — аж підскочив наш співбрат. — Та ви що, хлопці! Що ж ви мовчите? Де це? Як?

— А ти не знаєш? — хмикнув Микола. — Ти де живеш? У "Москві"? А в готелі "Росія" для делегатів з’їзду влаштовано виставку-продаж самоварів. Самовари від чотирнадцятого до двадцятого віку! Мідні, срібні, позолочені, різних видів і форм, самовари-чайники, самовари-півні, самовари-купчихи, самовари-гусари. У тебе, Павле, який? Борода Чорномора з "Руслана і

Людмили"? А в мене Соловей-розбійник. Не срібний, правда, але теж штука.

— І де ж це воно, хлопці? — простогнав наш наївний земляк.

— Північне крило "Росії" знаєш? — спитав Микола. — Спитай, де дирекція, знайди директорський блок, але всі ті кабінети проминай, а йди вглибину, там побачиш такі широкі поліровані двері, то клуб готелю. Для працівників, але зараз там самовари для нас. Стукни тричі і скажи: "Делегат". Зрозумів?

— Зрозумів, — прошепотіла нещасна жертва.

Я зауважив тоді Миколі, що він без потреби почав родовід самоварів аж з XIV століття.

— Яка різниця? — знизав він плечима. — Для таких починай хоч від древніх греків — усе проковтнуть!

Ясна річ, легко грати на людській жадібності й захланності. Але на чому можна грати тут з оцим вигаданим Тризе під невблаганно пильним оком провідниці, з жилавою шиєю, і її начальства, яке могло щомиті впасти нам на голови?

Микола хапливо курив, Василь лаштувався варити каву, без якої не уявляв свого життя, мені випала роль каталізатора, громовідводу, барабана для биття — вічна доля всіх наймолодших. А настане той далеко не прекрасний день, коли ти вже не наймолодший, а найстарший, і тоді… Гай-гай! Не станемо зазирати в ту непривабливу далину і спробуємо вдовольнитися нинішнім.

Вдовольнитися не було чим, бо настирлива провідниця привела до нас свого бригадира. Двері нашого купе відчинила

безцеремонно. Випхала поперед себе чоловіка в залізничній формі, сама стала позад нього, схрестила руки на грудях, напнула жили своєї тонкої шиї, мов семафорні дроти, — ніякого відступу.

Бригадир був з тих, хто не пригощається за свої. Семимильними кроками йшов до пенсії, тому був добровільним попихачем усіх, хто хотів його попихати. Такому чоловікові можна співчувати, але мати з ним справу?

— Ви щось хотіли? — виступив я перед бригадиром.

— Непорядок, — пробелькотів той. — Мені сказано, що…

— Ніякого непорядку! — рішуче заявив я. — У нас чотири квитки, нас четверо, ми їдемо до Сімферополя, — які тут можуть бути проблеми? Але до нас поставилися досить дивно. Нас це обурює. Коли так, то ми вимагаємо, щоб сюди прийшов начальник поїзда. Є тут начальник?

Цим я остаточно вбив і провідницю, і її бригадира. Та водночас і розбудив у їхніх душах найшаленіші адміністративні бурі і грози. Ах, ви хочете начальника поїзда? То ви матимете його! Ви все матимете, а ми ще подивимося!

І коли ми проїхали Фастів, Білу Церкву, Миронівку і наближалися до Знам’янки, провідниця подарувала нам начальника поїзда. У бригадира форма була чорна, в начальника поїзда — сіра. Мабуть, це свідчило про вищий ранг. Але ми в залізничних рангах не розбиралися. Досить нам було й літературних.

Начальник поїзда, невисокий чоловік з пещеним, великим, як у акторів лицем, не ввійшов, а ніби вслизнув до нашого купе,

сів поруч з Василем, показав очима провідниці, щоб щезла, глянув на мене, на Миколу, спитав добродушно й доброзичливо:

— В чім справа, товариші?

— А ні в чім! — подався до нього всім тілом Микола.

— Чого вам тут треба?

— Як то чого? Я — начальник поїзда!

— То й що?

— Мені сказали, що у вас вільне місце, а ви… У нас напружений стан з перевезенням пасажирів, ми не можемо допустити…

— Чого ви не можете допустити? — заграв жовнами Микола. — Про що ви говорите? Може, завернете поїзд до Києва, анулюєте наші квитки і посадите в це купе інших пасажирів?

— Миколю, — встругався розважливо Василь. — Ну, нащо ви так товариша начальника поїзда? Ви ж бачите, який це гарний чоловік. Може, він вип’є з нами кави, а тоді й поговоримо. Як вас звати, дорогий товаришу?

(Треба сказати, що Василь при сторонніх завжди називав нас з Миколою на "ви". Микола охрестив таке його поводження "козятинським політесом", бо Василь був родом з-під Козятина).

— Мене? — начальник поїзда розгубився від такого поводження. — Григорій Борисович.

— Як це прекрасно — Григорій Борисович! — підвівся Василь, пригнічуючи низькорослого начальника поїзда своєю величчю. — Для нас висока честь, що ви відвідали саме наше купе. Тут достойні люди, познайомтеся: ось Миколя, оце Павло, там товариш Тризе, який прийде згодом, а я — Василь. Ви п’єте каву, Григорію Борисовичу?

— В поїздах п’ють чай, — зробив останню спробу захиститися той.

— Зрештою! — засміявся Василь. — Чай у нас п’ють в поїздах од Бреста до Владивостока. А ми готуємо каву. Ось у мене спиртівка, ось таблетки сухого спирту, за кілька хвилин ви матимете божественний напій.

Начальник поїзда стежив за Василевими руками, за його чаклуванням на вагонному столику, — щось там мідно виблискувало, щось синьо горіло, якесь недозволене полум’я, непередбачене пригощання.

— Ви спалите мені поїзд!

— Хіба що ваш палець, коли ви необачливо підкладете під мою спиртівку, — посміявся Василь. — Ви мені скажіть, скільки років ви їздите начальником поїзда?

— Ну, — знітився той, — багато.

— Як це прекрасно: багато! А ви можете сьогодні сказати нам, чи пригощали вас коли-небудь у поїзді кавою?

Начальник поїзда зворухнувся туди й сюди, хотів, мабуть, видобутися на волю, на оперативний простір, але Василь досить добре знав, що таке ласкава диктатура, він упіймав Григорія

Борисовича в могутні напівобійми так, що той не міг ні зворухнутися, ні стрепенутися, попхнув його до столика, добродушно оголосив:

— Зараз питимете каву. Ви знаєте, що таке кава?

— Розчинна? — мав необережність спитати начальник поїзда.

— Чоловіче! — зітхнув Василь. — Розчинна кава веде до розчинних думок. Я визнаю тільки зернята! Вони іноді такі тверді, що не бере їх ніякий млинок, тому я надаю перевагу мідній ступці. Ті перші три араби, які привезли каву з Аравії до Стамбула, не знали ще млинка, а тільки мідну ступку. Павле, ви не могли б сказати Григорію Борисовичу, коли саме прибули ті три араби до Стамбула з небаченим напоєм?

Я прекрасно розумів, що начальникові поїзда Київ — Сімферополь абсолютно байдуже, коли саме прибули до Стамбула ті три сірійці, які привезли до османської столиці дивний напій.

— Ну, — сказав я, — це було в часи султана Сулеймана Пишного, мусульманські священнослужителі й чути не хотіли про якийсь там баламутний напій, але на захист сірійців, які привезли до Стамбула каву, стала улюблена султанова жона Роксолана, до речі, наша землячка з Прикарпаття, — ось так і пішла по Європі кава.

Начальник поїзда булькато поблискував в тісному нашому купе, він, мабуть, безмірно дивувався нашим дурним балачкам про каву, про якогось султана та ще й про його жону, але до часу мовчав, а тільки котив на нас свої округлі, мов фарфорові ізолятори на пристанційних стовпах, очі.

— Ви серйозно про оцю — як її — каву? — нарешті здобувся він на слова.

— Чоловіче! — подаючи йому величезну глиняну чашку з каламутним напоєм, в якому плавали нерозтовчені зернята, проголосив Василь. — Беріть і пийте. Ви знаєте, що таке справжня кава? Я вам скажу, що коли навіть умру, то бодай раз на п’ять років виходитиму з могили, щоб попити каву, а тоді знов вертатимусь туди, звідки немає вороття. Ви це розумієте, зрештою?

— Так, я розумію, — пробелькотів начальник поїзда. — Я все, все… але я відповідаю за порядок… А тут мені доповіли, що ви займаєте… Так, так, вас троє, а займаєте на чотирьох, а четвертого чоловіка немає…

— Немає? — засміявся Василь. — Павле, ви могли б пояснити Григорію Борисовичу те, що нам і так ясно?

— З нами їде товариш Тризе, — сказав я.

— А хто це такий? Де він? — стрепенувся начальник поїзда.

— Миколю, — попросив Василь, — скажіть, хто такий товариш Тризе.

Микола відвернувся до вікна, пограв жовнами на смаглявому лиці, протарабанив, ніби театральний суфлер для нездарних артистів:

— Товариш Тризе іде до Ялти, щоб оглянути руїни мавританського палацу.

Начальник поїзда, який вважав, що вже чув усе можливе в своєму житті, отетерів од цих слів і ледь проворушив язиком:

— Мавританського?

— Саме так, — втрутився я, — і товариш Тризе має намір доручити нам відбудувати цей палац, бо йому потрібна вілла над морем.

— Дача, — пояснив Микола. — У Тризе вже є дачі скрізь, а біля моря ще немає.

Начальник поїзда ніяк не міг збагнути: сміються ці люди чи говорять серйозно.

— Хіба є такі люди, щоб дача і там, і там? — звернувся він до Василя, який колотив свою каву і не брав участі в пожвавленому обміні думками.

— Зрештою, — погмикав Василь. — Ви питаєте: хіба є? А я вас спитаю: а хіба нема? Миколю, скажіть цьому чоловікові, де у вас дачі.

— В різних областях! — не змигнувши оком, відповів Микола.

— Та як же це? — не повірив начальник поїзда.

— А так. Куди поїду, там і дача.

— Наймаєте?

— Ні, даром дають, ще й женуться, щоб узяв.

— А цей товариш Тризе — посада в нього яка?

— Посада? — Василеві тісно було в купе, він звик ходити, стояти, а вже коли й сидіти, то за столом, де вільно розташовується два або й три десятки людей, а тут — навіть лікті ні на що покласти, і те й знай, що піднось руки, як сонцепоклонник. Василь завмер з піднятими руками, тоді згадав про начальника поїзда і про його запитання. — Чоловіче, нащо вам якісь там посади! Товариш Тризе належить не посадам, а історії. Ви знаєте, скільки йому років?

— Старий?

— Хіба можна так казати про товариша Тризе? А чи відомо вам, що його запрошував до Ялти сам Антон Павлович Чехов? Павле, ви могли б згадати слова Чехова, щоб товариш почув і переконався?

Чехова я міг цитувати з заплющеними очима. І хто там знає, кого він запрошував: Горького, Буніна, свого редактора Вукола Лаврова, а чи й вигаданого нами Тризе?

Отож: "Приезжайте, сделайте такую милость..."

А Василь, лукаво усміхаючись, приготував на спиртівці ще жбаник кави і вилив її у такий самий череп’яний кухоль, як допіру дав начальникові поїзда, і відставив той кухоль до вікна з словами:

— Це кухлик для товариш Тризе. Його улюблений.

Начальник поїзда поволі посунувся до дверей. Куди це він попав, куди запровадила його дурна провідниця? Якісь незбагненні люди. Чи то фокусники, чи то спекулянти. Говорять

один одному "ви", як одеські ошуканці в кінофільмах, десь з ними їде їхній компаньйон на прізвище Тризе, а де він — не показують, тільки плетуть про нього таке, що голова макітриться. Тут слід розібратися спокійно і не зважаючи…

Начальник поїзда досунувся нарешті до дверей, підвівся, обтрусився, сказав безвиразно:

— Значить, я пішов, бо служба. Претензій, я так розумію, не мається. Радий був познайомитися. Дякую за пригощення…

Василь зробив спробу делікатно затримати важливого гостя, але Микола сердито насупив брови: хай іде хоч і під три чорти!

Так ми нарешті зосталися самі. А вже проїхали й Знам’янку, і Долгінцеве, і, мабуть, наближалися до Запоріжжя.

Ніч без сну — це з Василем у нас було завжди. Він і вдома не лягав раніше четвертої ранку, а в дорозі — який там сон?

— Ось коли б я мав свою рожеву сорочечку та партизанський кожушок під боки, — мрійливо сказав Василь, — то, може, й поспав би трохи, але! Давайте ліпше поп’ємо кави та подумаємо про Тризе. Павле, чи не занадто коротке це прізвище?

— Коротке? — подивувався я. — Чому ж коротке? Для містифікацій завжди потрібне щось замашне. Згадайте тиняновського поручика Кіже.

— Але в назвиську Тризе є щось тужливе, — не здавався Василь.

— Тужливе, але не безнадійне, бо звук "з" дзвенить, як ота хрестоматійна струна в тумані.

— Який туман! — застогнав Микола. — Про що ви говорите?

А Василь уже мрійливо розмірковував про нашого вигаданого супутника:

— Хто він такий? Ніхто. Просто Тризе — і все. Він не знає страху, ніколи не стане рабом своїх бажань, чоловік достоту вільний і незалежний. А також любить пити каву з оцього череп’яного кухлика, який я завбачливо прихопив у дорогу. Давайте й ми поп'ємо трохи кави та покуримо.

І ми пили каву, замкнувшись од усього поїзного начальства. Микола й Василь запекло курили, дмухаючи один одному в обличчя, аж нарешті Микола не стерпів:

— Ти чого примусив мене про отой мавританський палац?

Звинувачення адресувалося Василеві, а я міг би заприсягнутися, що Василь ні сном ні духом не відав ні про який палац. Микола сам вигадав, а я підпрігся, до чого ж тут Василь? Але Василь мовби й не помітив нічого.

— Миколю, — добродушно промуркотів він. — А де ж може жити наш товариш Тризе, як не в мавританському палаці?

— Ти хоч бачив той палац? — скреготнув зубами Микола.

— Зрештою, хіба неодмінно треба бачити щось для того, щоб воно було на світі? Мавританський палац може існувати так само, як наш товариш Тризе.

— Ну, ти ще з ним наплачешся! — пообіцяв йому Микола.

— Миколю, — заспокоїв його Василь, — ніколи не треба хвилюватися занадто. Хай навіть увесь світ не вірить в існування товариша Тризе, але хіба ж не досить того, що віримо ми?

— Нам треба бути трохи стриманішими, — подав голос і я. — Ти, Миколю, трохи захоплюєшся в таких випадках. Пам’ятаєш, з самоварами? Я тоді змовчав, а ти ж замахнувся аж з XIV століття, коли ні самоварів, ні чаю в нас ще не було. Тепер от палац та ще й мавританський…

— Про що ти говориш! — накинувся на мене Микола. — Ви ж самі з Василем вигадали цього Тризе, а вже коли брехати, то на всю губу! Хто повірить у маленьку брехню? Ти бачив таких?

— Це не брехня, а таємниця, — урочисто промовив Василь. — А в таємницях завжди високе хвилювання і навіть поезія.

Я дотримувався трохи іншої думки, про що й сказав Василеві:

— Таємниці ніколи не допомагали людям, а тільки лякали їх.

— Та однаково ж ми невтомно творимо їх, — то смішні, аж до пустотливості, то бундючно-серйозні, а то й похмуро-трагічні, криваві, нелюдські. Що було б з древніми греками, коли б не мали вони елевсинських тайн? А що таке елевсинські тайни? Цього ніхто не знає, і це найпрекрасніше з того, що залишили нам древні греки, зрештою!

Василь любив отакі розмірковування, а ми любили його слухати в такі хвилини, але цього разу мені не хотілося здаватися.

— В таємниці вірять тільки посередні уми, — різко кинув я. — А посередність розуму неминуче веде за собою ницість душі. Невже тобі цього б хотілося для когось!

— Про що ви говорите! — сплеснув руками Микола. — Ми сьогодні будемо вечеряти чи не будемо?!

— Ніколи не треба поспішати, Миколю, — заспокоїв його Василь. — Ти тільки подумай, де оце ми зараз ідемо, може, саме десь біля Гуляйполя, а може, й перед Перекопом або Джанкоєм. І що там якась їжа поруч з такими назвами! Микола розкладав на столику наїдки з наших домашніх запасів.

— Поговори, поговори, Васю, — незлобиво бурчав він. — Те, що ти нам не даси спати, я знав ще з дому, але зоставити ще й без вечері — це в тебе не вийде! Ми з Павлом повечеряємо, нагодуємо й Тризе, а ти як хочеш!

— Ви повечеряйте, а я зварю вам кави, — став діставати з валізи мідну ступку Василь.

— Ти й ступку взяв? — не повірив Микола.

— Зрештою, письменник має чимось відрізнятися від усіх людей. Ось у поїзді всі їдуть без ступок, а я із ступкою.

— І ми з Павлом без ступок, то що ж — не письменники?

— Миколю, ти гарний чоловік, нащо тобі питати про таке? Ніхто не знає, де тепер письменники і чи вони десь є, зрештою. Це найбільша таємниця.

— А Тризе? — засміявся я.

— Може, Тризе і є справжній письменник, а ми — тільки інтролігатори його творів.

Микола скривився на "інтролігаторів".

— Сказав би вже: палітурники!

— Інтролігатори! — зі смаком повторив Василь. — Може, ви думаєте, ми вигадали товариша Тризе? То він нас вигадав!

— Ну, про що ти говориш! — застогнав Микола. — Ти мені скажи: свинячі реберця їстимеш? Дружина приготувала, бо знає, що ти любиш.

Але Василь ні їсти, ні спати. Всі його думки зосередилися тепер на випадковій нашій вигадці, він уже вдихнув життя в Тризе, тепер повільно роздумував, уголос про те, з якими церемоніями маємо ми везти Тризе з Сімферополя до Ялти, щоб належно дотримати таємниці, але водночас і зробити її видимою, що надасть їй вищого значення, важливості і загадковості.

До самого ранку ми панькалися з Тризе. Я приніс для "нього" постіль. Микола підкладав "йому" подушку, поправляв простирадло. Василь пропонував "йому" закурити, але Тризе виявився некурящий, зате був дуже гарним слухачем Василевих роздумувань.

Василь товк каву, дзвенів мідною ступкою, піднімав тяжкого товкача, ніби герольд, що має звіщати про волю вищих сил.

— Зрештою, чому людина, одержавши бодай найменшу владу, так неохоче розлучається з нею? Бо вона скуштувала

смак таїни. Влада починається з обмежень втаємничування… Таціт сказав… Що він сказав, Павле?

— Коли вже про таємниці, то починай не з Таціта, — порадив я Василеві, — а від єгиптян, вавілонян, індійського царя Ашоки, який заснував "товариство дев’яти невідомих" для засекречування небезпечних для людей знань.

— Зрештою, наші предки були мудрі люди, — зітхнув Василь, — вони розуміли, що найбільше слід берегти дітей і знання. Як, Павле, греки називали таємні знання?

— Езотеричними.

— Яке прекрасне слово, зрештою, езотеричні!

— Ну, про що ви говорите цілу ніч! — припалюючи від недокуреної сигарети нову, застогнав Микола. — То Тризе, то Таціт. Воно вам треба!

— Миколю, — спробував походити в суточках купе, але облишив ці марні спроби й міцно всівся між нами Василь, — а хто достоту знає, що людині треба, а чого не треба?

Сімферополь зустрів нас досвітнім дощем. Дощ сіро падав з сірого неба і замерзав унизу. Ожеледиця. Все покривалося льодовою корою: перон, вокзал, стовпи, дерева, люди, здавалося, що й думки твої крижаніють отак нещасно й безпорадно, і невимовлені слова, і погляди, що так нікуди й не полетіли.

— Яка гарна погода для нашого Тризе! — вигукнув Василь.

— І для твого хустського капелюха, — підсік його Микола.

Ми з Миколою були по-зимовому в шапках і кожушках, а Василь справді вирядився в крислатого хустського капелюха і в цупкий шкіряний монгольський плащ, сподіваючись на кримську весну. Адже в Ялті вже цвіте мигдаль і в нічних небесах над південним берегом постогнують журавлі.

— Погибієш на зупинці таксі, то взнаєш, яка тут погода, — ще докинув Микола. Однак Василя ніщо не могло збити з оптимістичного настрою, з яким лаштувався з’являтися на перон.

— Зрештою, Миколю, — примирливо мовив він. — А чом би й не постояти з гарними людьми, покурити, подихати свіжим повітрям? Це небесний дощ, Миколю.

— А ти знаєш ще якийсь інший? — сказав Микола.

— Аби ж то тільки один! Існує безліч дощів, але з небесними їм не зрівнятися нізащо.

Біля нашого вагона вже зібралася, сказати б, перша порція "гарних людей": обидві провідниці, їхній бригадир, начальник поїзда, якісь залізничні чини, два міліціонери.

— Доброго ранку, — зняв до них капелюха Василь, — як спалося?

Всі дивилися на нас і мовчали. Микола тим часом підкликав носія з візком, смикнув Василя за рукав, показуючи, що треба йти, але Василь через голови службових осіб набачив ще одного носія і поманив пальцем ще й того.

— Для товариша Тризе, — пояснив він ошелешеним мовчунам.

Ми склали свої речі на один візок, другий пустили поперед себе порожнім, так і рушили пероном, супроводжувані мовчазним подивом, обуренням і збентеженням.

Черга на таксі була, але не така страшна, як малювалося в нашій уяві. Ми достоялися, ще й не покрившись ожеледдю, водій, довідавшись, що їдемо до Ялти, вирішив обслужити нас за вищим класом і вийшов з машини, щоб власноручно покласти наші валізи до багажника. Але тут Василеві сяйнула нова ідея.

— Але! — проголосив він. — Ми повинні взяти ще одну машину. Для товариша Тризе!

— Ти можеш брати йому хоч три машини, — іронічно подивився на нього Микола. — Та тільки що тобі скажуть трудящі, які стоять за нами? А також оті два міліціонери, що йдуть назирці від самого вагона.

Василь не чув нічого. Схилився до водія, щось казав тому, а той кивав слухняно, бо не послухатися такого чоловіка, як Василь, не могла б жодна жива душа на світі.

Втрьох ми сіли в перше таксі, інше рушило за нами порожняком. Один з міліціонерів, які спостерігали нас біля перонної хвіртки, зірвався з місця і кудись побіг.

— Побіг дзвонити, — сказав Микола.

Я засміявся:

— Нема цікавіших людей за міліціонерів.

— Але ніхто не перевершить в цікавості нашого Тризе, — з відтінком гордості промовив Василь.

Від’їхали ми не дуже й далеко. За містом упоперек шосе стояла жовта міліцейська "Волга", а на узбіччях два мотоцикли з задубілими автоінспекторами на них.

Ми зупинилися. Закон є закон.

З "Волги" не вийшов ніхто. Мабуть, там були чини вищі.

До таксі наблизився один з автоінспекторів, козирнув, відрапортував:

— Інспектор дорожнього нагляду лейтенант Костенко. Дозвольте поцікавитися, куди їдемо?

Ми мовчали. За нас відповів шофер: "Ялта".

— Друга машина теж з вами?

Відповідати не було потреби: їхала за нами, як прив’язана, Стали ми — стала й вона.

— Хто в тій машині? — спитав лейтенант, хоч і бачив, що там, крім водія, нікого. Щоправда, Василь поклав туди мій кейзик з чистим папером, але цього автоінспектор знати не міг, та хіба це мало якесь значення.

— Чого ж ти мовчиш? — поглянув на Василя Микола. — Поясни лейтенантові! Скажи, хто там!

— По-моєму, це гарний чоловік, — спокійно мовив Василь. — Товаришу лейтенант, а не були б ви такі ласкаві самому подивитися, хто в тій машині.

Лейтенант пішов до того таксі, перекинувся двома-трьома словами з водієм, мабуть, помітив і мого кейза, повернувся до нас розгублений і роздратований водночас.

— Там нікого немає!

— А товариш Тризе? — добродушно поцікавився Василь. — Невже ви не помітили?

— Нікого не помітив, бо там нікого нема!

— Товариш Тризе некурящий, тому нам довелося брати для нього окрему машину, — спокійно пояснив Василь.

Лейтенант зробив рух у бік "Волги" з загадковим своїм начальством.

— Стривайте, чоловіче, — притримав його Василь. — Ви не поцікавилися, хто ми такі.

— Бачу й так, — з погрозою в голосі кинув лейтенант.

— Миколю, ви можете показати товаришеві лейтенанту якесь там посвідчення? А може, ви, Павле? Чи путівки до Будинку творчості.

Василь звертався до нас, бо в самого в кишенях ніколи не було жодного папірця. Він або ж губив, або взагалі забував навіть квиток, їдучи на вокзал.

Ми ощасливили автоінспектора цілою купою паперів, він довго й недовірливо шурхотів ними, ще не вірячи, окинув нас поглядом усіх одразу і кожного поодинці, повернув папери, сказав розчаровано:

— Так ви письменники?

— А ви думали контрабандисти — Янакі, Ставракі і папа Сатирос! — реготнув Микола.

— Нащо ви так, Миколю? — докірливо похитав головою Василь. — Товариш лейтенант гарний чоловік і хотів би дещо знати. Але! Ви могли б сказати нам, товаришу лейтенант, чи з великою радістю йдете щоранку на свою роботу?

— Та ви смієтесь? — вигукнув лейтенант. — Не бачите, яка це в мене радість?

— Чоловіче, — підняв пантократорського пальця Василь, — чому ж ви хочете, щоб ми з радістю їхали зі своєю роботою та ще й у тій самій машині? Хай та робота їде сама, а ми трохи перепочинемо.

— Але ж там тільки чистий папір?

— Ото й є наша робота. Може, щось напишеться на тім папері, а може, й не напишеться. Ніхто не знає. Є тільки один чоловік, який достоту може знати про це. Звуть його: товариш Тризе. Але то вже велика таємниця, до якої немає діла ні автоінспекції, ні будь-кому на світі. Тризе, або таємниця творчості. Найбільша таємниця людського життя, зрештою. А тому скажіть отим гарним людям, щоб вони звільнили нам дорогу.

Лейтенант мовчки козирнув. Задкував од Василя, мов Нобелівський лауреат од короля Швеції…

1987 р.